

Jan. 26. 55

Martin Flašar / Pavel Žurek

**Umělec nesmí nikdy
ztratit odvahu**
**An Artist Must
Never Lose Courage**

Jan Novák a Bohuslav Martinů
ve světle korespondence /1947-1959/

Jan Novák and Bohuslav Martinů
in the Light of the Correspondence /1947-1959/

MASARYKOVA
UNIVERZITA

Umělec nesmí nikdy ztratit odvahu
An Artist Must Never Lose Courage

MUNI
ARTS

MUNI
PRESS

Jan. 26. 55.

miláčku Pavě:

Jan Novák

Bohuslav Martinů

Boston, kritika je úplni vyjehand, psalal je.
Boma. Z toho Zlatovstika mám radost a nádh.
křičel, aby v te ubrál tak ti týkám. Je smáre o
málo sou vřelou a sveteri kovatolaci ty moine h
S fle bika wenduelni oficielnika ráhohe obotit fure
l ita tak vřim se jst v dobrim pomisu se souosy
hale maad nia vyimudot. Jedná se o stacion ruzhou
ty oia nepicatelale munita ty w. b. 21. 11. 55

Martin Flašar / Pavel Žůrek

Umělec nesmí nikdy
ztratit odvahu
An Artist Must
Never Lose Courage

Jan Novák a Bohuslav Martinů
ve světle korespondence /1947–1959/

Jan Novák and Bohuslav Martinů
in the Light of the Correspondence /1947–1959/

Translated by Mark Newkirk

Masarykova univerzita
Brno 2021

Knihu recenzovali/Reviewed by:
prof. MgA. Mgr. Vít Zouhar, Ph.D.
doc. Mgr. MgA. Monika Holá, Ph.D.

Publikace vznikla v rámci projektu GA19-06958S *Jan Novák a Bohuslav Martinů ve světle vzájemné korespondence (1947–1959). Zpracování a vydání knižní monografie* Grantové agentury České republiky (GAČR).

The publication was supported by the project GA19-06958S – *Jan Novák and Bohuslav Martinů in the light of mutual correspondence (1947–1959). Processing and publication of a monograph* of the Czech Science Foundation (GAČR).

Edice korespondence: Martin Flašar, Pavel Žůrek a Martin Ledvinka
Correspondence edited by Martin Flašar, Pavel Žůrek and Martin Ledvinka
Translation: Mark Newkirk

Fotografie použité na předchozí dvoustraně:
Bohuslav Martinů – podobizna skladatele z roku 1943, majitel fotografie CBM Polička, sign. PBM Fbm 345. Otištěno s laskavým svolením Centra Bohuslava Martinů v Poličce. Jan Novák – podobizna skladatele po roce 1950, ÚHV FF MU.
Photos used on the previous page:
Bohuslav Martinů – portrait of the composer from 1943, the owner of the photo CBM Polička, call no. PBM Fbm 345. Reproduced by kind permission of Bohuslav Martinů Center in Polička. Jan Novák – portrait of the composer in the 1950s, ÚHV FF MU.

- © 2021 Masarykova univerzita
- © 2021 Institut Bohuslava Martinů
- © 2021 Text/Texts by Martin Flašar, Pavel Žůrek
- © 2021 Edice korespondence/Correspondence edited by Martin Flašar, Pavel Žůrek, Martin Ledvinka
- © 2021 Clara Nováková, Dora Nováková-Wilmington, Martin Flašar
- © 2021 Překlad/Translated by Mark Newkirk
- © 2021 Překlad kapitoly Valahfridus (Wilfried Stroh) – De Iano Novák musico poeta amico do českého jazyka Irena Zachová
- © 2021 Vzpomínky/Memories De Iano Novák musico poeta amico Wilfried Stroh
- © 2021 Grafická úprava/Layout and typesetting by Václav Mekyska

Obrazová část je otištěna s laskavým svolením / Photos, reproductions are reproduced by kind permission of Národní muzeum – České muzeum hudby v Praze, Centrum Bohuslava Martinů v Poličce, České noneto a ÚHV FF MU

ISBN 978-80-210-9891-6 (online ; pdf)
ISBN 978-80-210-9890-9

Věnováno 100. výročí narození
Jana Nováka (1921–1984)

Dedicated to the 100th anniversary of the birth
of Jan Novák (1921–1984)

This image shows a handwritten musical score on a single sheet of paper, oriented vertically. The score is written in black ink and consists of two staves: a treble clef staff on the left and a bass clef staff on the right. The music is written in a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The score is divided into several measures by vertical bar lines. The treble staff contains a melodic line with various note values, including quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and dynamic markings. The bass staff contains a harmonic accompaniment, primarily using chords and moving bass lines. There are several instances of slurs and ties across measures. The handwriting is clear and legible, typical of a student or amateur composer's work. The paper is slightly aged and has a white background.

Motto:

„Je mi líto, že nebudu pokračovati s Vámi v začaté práci, ale jsem si jist, že si už dovedete poradit sám. Já ve Vás věřím a nezapomeňte na to, o čem jsme jedno odpoledne mluvili, že umělec nesmí nikdy ztratit odvalu, ať se děje, co děje, a že celý ten boj není vyhrán v jedné komposici ani v jednom roce. Já vím, že na to nezapomenete.“

První dopis Bohuslava Martinů Janu Novákovi, 12. březen 1948

“I’m sorry I won’t be continuing to work with you on what has been started, but I’m sure you will now manage it alone. I believe in you, and don’t forget what we once talked about that afternoon, that an artist must never lose courage, no matter what happens, and that the battle is not won in a single composition or in a single year. I know you won’t forget this.”

First letter from Bohuslav Martinů to Jan Novák, 12th March 1948

Obsah

Poděkování autorů	12
I. Dva světy	15
Prologus	16
Ad fontes	20
Narratio – Umělec nesmí nikdy ztratit odvahu	24
Je celý zabrán do hudby a rozumnému slovu není přístupný. Jan Novák – stručný životopis do roku 1947	24
Cesty k Bohuslavu Martinů	28
Svět krásy a nových harmonií. Novák a Martinů v USA (1947–1948)	36
Stipendium Ježkova pamětního fondu a Novákův odjezd do USA	36
Tanglewood (29. 6. – 10. 8. 1947)	42
New York (srpen 1947 – 11. 2. 1948)	48
Nebojíte se toho nového Československa za železnou oponou? Novák a Martinů 1948–1959	66
Vrátiti se do vlasti nepovažuji za „povinnost“, to je moje touha	66
Je lepší být prvním v nějakém Zapadákově než druhým v Praze (což zase není lepší než být padesátým v New Yorku)	80
Když není pro, bude tedy, třeba i nevědomě, proti. Jan Novák versus Svaz československých skladatelů 50. let	118
Revolta proti svatým zásadám oficiálně pozeňnaného umění. Novákova tvorba pohledem angažované hudební kritiky 50. let	130

Content

Acknowledgements	13
I. Two worlds	15
Prologus	17
Ad fontes	21
Narratio – An Artist Must Never Lose Courage	25
He is completely absorbed in music and does not listen to reason. Jan Novák – A Brief Biography through 1947	25
Paths leading to Bohuslav Martinů	29
A world of Beauty and New Harmonies. Novák and Martinů in the USA (1947–1948).	37
The Ježek Memorial Fund Scholarship and Novák’s Departure for the USA	37
Tanglewood (29. 6. – 10. 8. 1947)	43
New York (August 1947 – 11. 2. 1948)	49
Are you afraid of this new Czechoslovakia behind the Iron Curtain? Novák and Martinů 1948–1959.	67
I don’t regard returning to my homeland as a “duty”; it’s what I desire	67
It’s better to be first in some backwater than second in Prague (which is no better than being fiftieth in New York)	81
If he’s not in favour, then he’ll be opposed, even if unconsciously. Jan Novák versus the Union of Czechoslovak Composers in the 1950s	119
Revolt against the Holy Principles of Officially Blessed Art. Novák’s Music from the Perspective of Engaged Music Criticism of the 1950s	131

Conclusio – Životní a hudební paralely Novák–Martinů	144
Epilogus – Care pater, bone Martinů	176
II. Edice korespondence	179
III. Dokumenty a vzpomínky	255
Dokumenty	257
Vzpomínky	290
Clara Nováková – Jméno Martinů	290
Dora Nováková-Wilmington – Vzpomínka na Bohuslava Martinů	290
Eliška Nováková – Můj život s Janem Novákem	292
Wilfried Stroh – Hudebník, básník a přítel Jan Novák	296
Valahfridus (Wilfried Stroh) – De Iano Novák musico poeta amico	322
Faksimile	335
Jan Novák	378
V datech	378
Seznam vybraných kompozic Jana Nováka	380
Seznam pramenů a literatury	388
Prameny	388
Literatura	403
Shrnutí	408
Seznam zkratk	411
Rejstřík osob a skladeb Jana Nováka a Bohuslava Martinů	412

Conclusio – Parallels in the Lives and Music of Novák and Martinů	145
Epilogus – Care pater, bone Martinů	177
II. Edition of Correspondence	179
III. Documents and Memories	255
Documents	257
Memories	291
Clara Nováková – Name Martinů.	291
Dora Nováková-Wilmington – Remembering Bohuslav Martinů	291
Eliška Nováková – My life with Jan Novák.	293
Wilfried Stroh – Jan Novák: A Musician, Poet and Friend	297
Valahfridus (Wilfried Stroh) – De Iano Novák musico poeta amico	322
Facsimile	335
Jan Novák	379
Important Dates	379
List of Selected Compositions by Jan Novák.	381
Sources and Bibliography	389
List of sources	389
Bibliography	403
Summary	409
List of Abbreviations	411
Index of names and of compositions by Jan Novák and Bohuslav Martinů	413

Poděkování autorů

Chtěli bychom poděkovat Grantové agentuře České republiky za finanční podporu tříletého výzkumného projektu 19-06958S „Jan Novák a Bohuslav Martinů ve světle vzájemné korespondence (1947–1959). Zpracování a vydání knižní monografie“, jehož výstupem je tato publikace.

Poděkování za trvalou i dílčí podporu patří především členům rodiny Jana Nováka: manželce Elišce Novákové (1928–2019), která se přes svůj neutuchající entuziasmus a nadšenou podporu naší práce bohužel vydání publikace nedočkala, dcerám Doře a Claře, bratranci Richardu Novákovi a neteři Anně Novákové.

Kniha by nemohla vzniknout ani bez podpory přátel Jana Nováka: Wilfrieda Stroha z Ludwig-Maximilians-Universität v Mnichově a již zesnulých Zdeňka Cupáka, životopisce Jana Nováka, i Evžena Zámečníka, velkého příznivce skladatele.

Děkujeme také našim kolegům z Masarykovy univerzity a Institutu Bohuslava Martinů za cenné rady i technickou podporu projektu. Aleši Březinovi zvláště za konzultace a pročtení celého rukopisu. Za příjemnou a vždy precizní spolupráci bychom chtěli poděkovat překladatelům Ireně Zachové a Marku Newkirkovi. Naše velké díky patří paní Markétě Kabelkové a Marii Šťastné za zpřístupnění pozůstalosti Jana Nováka uložené v Národním muzeu – Českém muzeu hudby v Praze, Jiřímu Zahradkovi a Ondřeji Pivodovi za přístup k archivu brněnské odbočky Svazu československých skladatelů v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, Monice Holé za zpřístupnění korespondence a dalších materiálů uložených v Centru Bohuslava Martinů v Poličce a Viktoru Hruškovi z Hudební akademie múzických umění v Praze za možnost nahlédnout do korespondence Pavla Bořkovce. Děkujeme Archivu Moravské galerie, konkrétně paní Svatavě Hájkové za umožnění přístupu ke korespondenci Jana Nováka s Bohumírem Matalem a také Michálo Fránkovi z Ústavu pro českou literaturu AV ČR v Brně za konzultaci a revizi edičních zásad. Děkujeme také paní Margit Bohatové za poskytnutí korespondence Jana Nováka s Františkem Kopečným a paní Evě Blechové a Kanonii premonstrátů v Nové Říši.

Martin Flašar a Pavel Žůrek
8. dubna 2021

Acknowledgements

The authors wish to begin by thanking the Grant Agency of the Czech Republic for their financial support of the three-year research project 19-06958S “Jan Novák and Bohuslav Martinů in the light of mutual correspondence (1947–1959). Processing and publication of a monograph”, the outcome of which is this publication.

For long-term support and individual acts of assistance, we are especially grateful to the members of Jan Novák’s family: his wife Eliška Nováková (1928–2019), who unfortunately did not live to see the issuing of this publication in spite of her undying enthusiasm and avid support for our work, his daughters Dora and Clara, his cousin Richard Novák, and his niece Anna Nováková.

This book could not have been written without the support of the friends of Jan Novák: Wilfried Stroh from the Ludwig-Maximilians-Universität in Munich, the late Zdeněk Cupák, Jan Novák’s biographer, and Evžen Zámečník, a great admirer of the composer.

We also wish to thank our colleagues from Masaryk University and the Bohuslav Martinů Institute for valuable advice and technical support for the project and Aleš Březina in particular for consultation and for reading through the entire manuscript. We would also like to thank the translators Irena Zachová and Mark Newkirk for pleasant and always very precise cooperation. We owe a great debt of thanks to Markéta Kabelková and Marie Šťastná for granting access to the estate of Jan Novák kept at the National Museum – Czech Museum of Music in Prague, to Jiří Zahrádka and Ondřej Pivoda for access to the archives of the Brno branch of the Union of Czechoslovak Composers at the Music History Department of the Moravian Museum, to Monika Holá for granting access to correspondence and other materials kept at the Bohuslav Martinů Centre in Polička, and to Viktor Hruška from the Academy of Performing Arts in Prague for the possibility of examining Pavel Bořkovec’s correspondence. We wish to thank the Archives of the Moravian Gallery and Svatava Hájková in particular for granting us access to Jan Novák’s correspondence sent to Bohumír Matal and also Michal Fránek from the Institute for Czech Literature of the Czech Academy of Sciences in Brno for consultation and revision of the editorial principles. We also wish to thank Ms. Margit Bohatová for providing Jan Novák’s correspondence sent to František Kopečný, Eva Blechová, and the Premonstratensian Abbey in Nová Říše.

Martin Flašar and Pavel Žůrek
8th April 2021

I.
Dva světy
Two worlds

Prologus

Jan Novák miloval přírodu. V mládí tu, která obklopovala brněnskou přehradu, později onu poblíž Lago di Garda v italském exilu. Často rád plaval ve vodách obou jezer. Brněnská přehrada vznikla přepažením řeky Svratky, a ačkoliv se zdá být na hladině klidná, její proud zvolna unáší každého, kdo se do ní ponoří. Tuto (snad ne příliš násilnou) metaforu můžeme použít i k popisu životní plavby Jana Nováka. Plaval po většinu času osamocen a často pocítil sílu okolního proudu, který se ho snažil nejprve strhnout ze směru jeho plavby, několikrát okusil tvrdost kamení při okraji a následně byl vyvržen na břeh. V reakci na neúčast ve volbách soudců¹ mu František Povolný v Rovnosti 13. prosince 1961 doporučil, aby se nejen fyzicky, ale i názorově držel levého břehu. Podobná doporučení však skladatel nikdy nebral vážně a azimut si zásadně nastavoval sám. To je patrné nejen z jeho tvorby, o které se dá říci ledacos, jen ne to, že by byla politicky konformní, ale též z jeho způsobu myšlení. Ten je zachycen zejména v korespondenci a písemnostech, které v posledních letech spatřují světlo světa.

Sto let po narození Jana Nováka se nám naskýtá příležitost s lehkým odstupem načrtnout základní obrysy střetu velkých a malých dějin, tedy osobního a tvůrčího života na pozadí politického neklidu 40. a 50. let 20. století. Novák se po celý život vyrovnával zejména se vzorem svého učitele, Bohuslava Martinů. Na jedné straně ho obdivoval a propagoval jeho dílo, na druhé straně si byl jako skladatel vědom hrozícího epigonství a snažil se jít vlastní cestou.

Iniciací k vytvoření knihy, kterou držíte v ruce, byla naše snaha seznámit veřejnost s edicí Novákovy korespondence s Bohuslavem Martinů. Dopisy Martinů Novákovi, které byly pokračováním amerických konzultací (pracovních i životních), se podařilo zachránit. Totéž nelze říci o odeslané korespondenci. Martinů si dopisy zřídka schovával, a tak je druhá strana zastoupena korespondencí Jana Nováka o Martinů i Martinů o Novákovi, kterou adresovali jiným. Na základě dalšího zkoumání jsme navíc začali odkrývat bohatou síť souvisejících faktů, událostí a kontaktů, které dotvářejí rámec dobové hudební kultury. Kromě toho se Jan Novák se svou manželkou Eliškou významně zasloužili o propagaci díla Martinů v 50. letech u nás, v době, kdy byl pod palbou politicky angažované kritiky. Je až pozoruhodné, nakolik se životní osudy Bohuslava Martinů a Jana

¹ Není jasné, zda se jednalo o volby soudců místního lidového soudu, nebo v té době běžných soudců vyšších instancí vykonávajících svou funkci vedle svého zaměstnání (podle zákona č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, hlava druhá).

Prologus

Jan Novák loved nature – in his youth the wilderness around the Brno Reservoir and later the natural surroundings of Lago di Garda while in exile in Italy. He often enjoyed swimming in the waters of both lakes. The Brno Reservoir was created by the damming of the Svatka River, and although it seems calm on the surface, the current slowly carries off anyone who goes into the water. We can also use this (hopefully not too violent) metaphor to describe Jan Novák's life's voyage. Most of the time, he sailed alone, and he often felt the power of the surrounding current, which first tried to change the direction of his voyage; several times he was made to feel the hardness of the stones at the edge, and then he was tossed ashore. In reaction to his failure to take part in the election of judges, in the newspaper *Rovnost* on 13 December 1961¹ František Povolný suggested to him that he keep himself close to the left bank not only physically, but also ideologically. The composer, however, never took such suggestions seriously, and he always plotted his own course. This is apparent from his works, about which one could say a great many things, but certainly not that they were politically engaged. However, this is also apparent from the way he thought about things. This is recorded mainly in his correspondence and writings, which have begun to see the light of day in recent years.

100 years after Jan Novák's birth, now with a bit of detachment we have the opportunity to sketch the outlines of the conflict between history on the grand and small scale, i.e. his personal life and artistic career against the background of the political unrest of the 1940s and '50s. Above all, Novák spent his entire life coming to terms with the model of his teacher, Bohuslav Martinů. On the one hand, he admired Martinů and promoted his works, but on the other hand, he was aware as a composer of the danger of becoming a mere imitator, and he tried to go his own way.

The initial impulse for the creation of the book now before you was our attempt to familiarise the public with the edition of Novák's correspondence with Bohuslav Martinů. The letters from Martinů to Novák, which were a continuation of their consultation in America (professional and personal) have been preserved. The same cannot be said of the correspondence sent to Martinů, who seldom kept letters. Therefore, the other direction is represented by correspondence from Jan Novák about Martinů and from Martinů about Novák that they addressed to others. On the basis of further research, we have also begun to discover a rich web of related facts, events, and contacts, which add to the background of the period's musical

¹ It is not clear whether this was an election of judges to the local people's court or of ordinary judges from higher courts who were to perform this function at the time in addition to their regular employment (pursuant to Act No. 62/1961 Coll. on the Organization of Courts, Article 2).

Nováka podobají. Ať už je to emigrace, evropanství, humanismus nebo vztah k lidové hudbě a divadlu. Pevně doufáme, že naše kniha přispěje k hlubšímu pochopení a docenění díla Jana Nováka, které bylo po jednadvacet let po jeho emigraci v roce 1968 odsouzeno k povinné kolektivní amnézii.

culture. In addition, Jan Novák and his wife Eliška contributed significantly to the promotion of Martinů's works in the 1950s in Czechoslovakia at a time when he was under fire from politically engaged criticism. The degree to which the fates of Bohuslav Martinů and Jan Novák resemble each other is remarkable, whether in terms of emigration, Europeanism, humanism, or their relationships with folk music and theatre. It is our steadfast hope that our book will contribute towards a deeper understanding and appreciation of the works of Jan Novák, which were condemned to compulsory collective amnesia for 21 years after his emigration in 1968.

Ad fontes

Stěžejní celek pramenů, na jehož základě tato monografie mohla vzniknout, obsahuje soukromý archiv skladatele uložený v pozůstalosti Jana Nováka v Hudebněhistorickém oddělení Národního muzea – Českého muzea hudby v Praze, kam jej v roce 2016 předala rodina skladatele.² Díky vstřícnosti Českého muzea hudby a Novákovy rodiny nám bylo umožněno zevrubně projít celou pozůstalost a v rámci průzkumu se ji také pokusit podrobně utřídit.³ Nalezneme v něm všechny zásadní prameny pro každý vážně míněný budoucí výzkum Novákovy osobnosti a díla. Z těch hudebních jsou to Novákovy autografy skladeb a jejich dobové reprodukce s jeho vpisky, tištěné partitury i party, autografy partitur skladeb Novákovi dedikovaných, ale také partitury a party skladeb autorů, které Novák upravoval, studoval nebo prováděl. Jsou zde významně zastoupena i hudební excerpta ze středověkých a renesančních tisků. Nehudební prameny reprezentuje rozsáhlý soubor jeho korespondence, z něhož jsme hojně čerpali v této knize, a mnoho textových pramenů k jeho literárnímu i hudebnímu dílu: autografy básní, prozaické texty, libreta apod. v latině i češtině, texty jeho přednášek a příspěvků, vše doplněné excerpty, poznámkami a skicami k tomu se vztahujícími. Nalezneme zde také hudebněteoretické reflexe k novodobým i starším hudebním systémům (dodekafonie, církevní mody atd.), výpisky z hudebněteoretických latinských traktátů. Velmi obsáhlý je též fascikl s programy a novinovými výstřížky recenzí k provedení Novákových děl, který poskytuje solidní základ pro výzkum dobové recepce jeho díla. Prameny k Novákovu životu jsou kromě zmíněné korespondence zastoupeny osobními dokumenty: vysvědčeními, vlastními životopisy, smlouvami, získanými oceněními (medailemi a diplomy), fotografiemi atd. Součástí fondu je také část jeho knihovny.

Rozsahem menší, avšak heuristicky rovněž významný je soubor pramenů deponovaných na Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Jeho jádro tvoří část rodinného archivu předaná Richardem Novákem Martinu Flašarovi. Obsahuje 156 položek písemných pramenů, převážně partitur v autografech, kopiích nebo tiscích, a 29 fotografií

2 Dosavadní literaturu a stav bádání k tématu jsme zevrubně shrnuli v úvodní studii seznamující s projektem vydání této monografie, viz FLAŠAR, Martin – ŽŮREK, Pavel „Umělec nesmí nikdy ztratit odvalu, ať se děje, co se děje“: Jan Novák a Bohuslav Martinů ve světle vzájemné korespondence (1947–1959). *Musisologica Brunensia* 2019, roč. 54, č. 1, s. 79–86. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11222.digilib/141564> [cit. 15. 4. 2021].

3 V rukopisné podobě je soupis pozůstalosti k dispozici v badatelně Hudebněhistorického oddělení Národního muzea – Českého muzea hudby.

Ad fontes

The key set of sources, on the basis of which it was possible to create this monograph, is found in the composer's private archives kept in the Jan Novák estate at the Music History Department of the National Museum – Czech Museum of Music in Prague, to which the composer's family turned over the material in 2016.² Thanks to the helpfulness of the Czech Museum of Music and of the Novák family, we were allowed to go through the entire collection comprehensively and to make an attempt at sorting it in detail.³ In it, we have found sources of fundamental importance for any serious future research on Novák and his works. For musical research, there are autographs of Novák's compositions and their period reproductions with his inscriptions, printed scores and parts, autographs of scores dedicated to Novák, and also scores and parts of works by other composers that Novák arranged, studied, or performed. There is also plentiful representation here of music excerpted from prints from the Middle Ages and Renaissance. Non-musical sources are represented by an extensive collection of his correspondence, from which this book draws abundantly, as well as many textual sources for his literary and musical works: autographs of poems, prose texts, librettos etc. in Latin and in Czech, texts of his lectures and articles, all supplemented by excerpts, comments, and drafts relating to them. There are also reflections on music theory concerning modern and older musical systems (dodecaphony, the church modes etc.) and excerpts from Latin treatises on music theory. There is also a very extensive bundle of programmes and newspaper clippings of reviews of performances of Novák's works, which offers a very solid foundation for research on the period reception of his works. Apart from the aforementioned correspondence, the sources on Novák's life are represented by personal documents: grade reports, his own résumés, contracts, awards earned (medals and diplomas), photographs etc. The collection also contains part of his library.

There is a smaller but also heuristically important set of sources held by the Musicology Institute at the Masaryk University Faculty of Arts in Brno. At its core is part of the family archives turned over to Martin Flašar by Richard Novák. It contains 156 items of written sources, most of which are autographs, copied or printed scores, and 29 photographs received from the composer's daughter Clara Nováková. Another set of newly acquired sources consists of the correspondence of Jan Novák

² We have comprehensively summarised the existing literature and the status of research on the subject matter in the study introducing the project for the publication of this monograph; see FLAŠAR, Martin a ŽŮREK, Pavel. "Umělec nesmí nikdy ztratit odvahu, ať se děje, co se děje": Jan Novák a Bohuslav Martinů ve světle vzájemné korespondence (1947–1959). *Musicologica Brunensia*. 2019, Vol. 54, No. 1, pp. 79–86. Available from: <http://hdl.handle.net/11222.digilib/141564> [cit. 15. 4. 2021].

³ A manuscript list of the contents of the collection is available at the research room at the Music History Department of the National Museum – Czech Museum of Music.

převzatých od dcery skladatele Clary Novákové. Další soubor nově získaných pramenů tvoří korespondence Jana Nováka s violoncellistou Františkem Kopečným získaná od jeho dcery. Obsahuje cca 56 dopisů, pohlednic, telegramů, dále novinové výstřižky a další archiválie z let 1968–1975. Jedná se o nejrozsáhlejší rukopisný pramenný materiál k období emigrace. V pozůstalosti bratra Metoděje Nováka v Nové Říši jsou pak v držení rodiny především prameny k juvenilnímu období skladatele. Klíčovým zdrojem informací pro tuto práci se stala i četná korespondence s Karlem Šebánkem uložená v Centru Bohuslava Martinů v Poličce.

V těchto pramenech se zrcadlí v ostrých konturách i nyní, sto let po jeho narození, humanistická osobnost Jana Nováka s širokým uměleckým záběrem hudebníka, skladatele a básníka i jeho složité životní peripetie, jimiž procházel.

to the cellist František Kopečný obtained from his daughter. It contains ca. 56 letters, picture postcards, and telegrams as well as newspaper clippings and other archival materials from the years 1968–1975. This is the most extensive set of manuscript source material for the emigration period. In the estate of the composer's brother Metoděj Novák in Nová Říše the family has sources in its possession primarily for the period of his youth. Novák's plentiful correspondence with Karel Šebánek kept at the Bohuslav Martinů Centre in Polička has become another key source of information for this book.

Even now, 100 years after his birth, the humanistic figure of Jan Novák is mirrored with sharp contours in these sources, revealing the broad artistic scope of a musician, composer, and poet and the complicated changes of fortune he underwent in the course of his life.

Narratio – Umělec nesmí nikdy ztratit odvahu

Je celý zabrán do hudby a rozumnému slovu není přístupný. Jan Novák – stručný životopis do roku 1947

Pro životní příběh Jana Nováka bylo určujících několik skutečností. Tyto předpoklady v průběhu životní dráhy skladatele přinášely nevyhnutelné důsledky v podobě různých konfrontací, kolizí a jiných potíží. Mezi rozhodující formující faktory patřilo zejména zakotvení jeho rodiny v katolické tradici Nové Říše na západní Moravě, jejímž duchovním centrem byl místní premonstrátský klášter. Jan se narodil 8. dubna 1921 jako nejstarší syn Jana a Leopoldy Novákových. Otec byl knihař a obchodník papírem, matka kuchařka v klášteře.⁴ Otec a později i oba Janovi sourozenci Metoděj a Marie působili jako příležitostní varhaníci a ovládali také další nástroje. V letech 1927–1932 Jan navštěvoval obecnou školu v Nové Říši, potom jeden rok měšťanskou školu. Po dvou letech studia v Kroměříži (1935–1936)⁵ odešel na jezuitské gymnázium do Velehradu⁶.

Je paradoxní, že z latiny, ke které se po roce 1948 doživotně obrátil, měl v tercii ze všech svých předmětů nejhorší hodnocení („dostatečný“).⁷ V roce 1939 byl Novák z gymnázia pro nevhodné chování vyloučen. Vysvětlující dopis Leopolda Škarka, představeného papežského ústavu ve Velehradě, rodičům Jana stojí za ocitování pro svůj prozíravý obsah v téměř kompletní podobě:

„Na Velehradě dne 1. VII. 1939

Drazí přátelé!

Jistě bylo pro Vás velkým překvapením, že Jeník byl z ústavu propuštěn. Na Boží Hod [sic] svatodušní vybral se ještě s jedním chovancem po májové pobožnosti místo večere do blízkého lesa a tam se sešli s místními děvčaty. Vše se stalo bez dovolení, což způsobilo u mladších chovanců velké pohoršení. Je mi ho líto a zejména bojím se jeho velké lehkomyšlnosti,

4 NACHMILNEROVÁ, Eva. *Jan Novák (1921–1984): Kapitoly z tvůrčí biografie*. Disertační práce [rukopis]. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jarmila Gabrielová, CSc. Ústav hudební vědy FF UK, 2013, s. 27.

5 Viz jeho maturitní vysvědčení, Protektorat Böhmen-Mähren die Schule Gymnasium in Brünn Nr. 33 Maturitätszeugnis, pozůstalost Jan Novák, Národní muzeum – České muzeum hudby (ČMH). Není-li uvedeno jinak, všechny prameny uváděné v této monografii, pocházejí z téže pozůstalosti. Soupis pramenů viz s. 388.

6 Papežský ústav sv. Cyrila a Metoděje na Velehradě, soukromé vyučovací učiliště.

7 Vysvědčení Jana Nováka z papežského ústavu na Velehradě (1. pololetí školního roku 1934/35, originál uložen v pozůstalosti Metoděje Nováka v Nové Říši). Cit. dle NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák*, Příloha 3.

Narratio – An Artist Must Never Lose Courage

He is completely absorbed by music and does not listen to reason. Jan Novák – A Brief Biography through 1947

There are several facts that were decisive for the course of Jan Novák's life. In the course of the composer's career, this background brought unavoidable consequences in the form of various confrontations, collisions, and other difficulties. One of the critical formative factors influencing him was his family's deep roots in the Catholic tradition of Nová Říše in western Moravia, the spiritual centre of which was the local Premonstratensian monastery. Jan was born on 8 April 1921 as the eldest son of Jan Novák and Leopolda Nováková. His father was a bookbinder and paper merchant, and his mother was a cook at the monastery.⁴ Jan's father and later his two siblings Metoděj and Marie served as organists on occasion, and they could play other instruments as well. From 1927 to 1932 Jan attended primary school in Nová Říše, then he spent a year at secondary school. After two years of study in Kroměříž (1935–1936),⁵ he departed for the Jesuit grammar school in Velehrad.⁶

Paradoxically, in his third year, the subject in which he earned his worst grade (“sufficient”) was Latin, to which he devoted himself after 1948 for the rest of his life.⁷ In 1939 Novák was expelled from the grammar school for inappropriate behaviour. The letter of explanation sent to Jan's parents by Leopold Škarek, headmaster of the Pontifical Institute in Velehrad, is worth citing nearly in its entirety because of its insightfulness:

“Velehrad, 1 July 1939

Dear Friends!

It certainly must have come as a great surprise to you that Jan has been expelled from the institution. On Whitsunday [sic.], instead of going to dinner, after the May devotions he and another one of our boys went into the nearby woods and met there with local girls. All of this was done without permission, causing great offence amongst the younger wards. I feel sorry for him, and I am especially worried by his

⁴ NACHMILNEROVÁ, Eva. *Jan Novák (1921–1984): Kapitoly z tvůrčí biografie*. Doctoral thesis [manuscript]. Supervisor: prof. PhDr. Jarmila Gabrielová, CSc. Department of Musicology, Faculty of Arts of Charles University, 2013, p. 27.

⁵ See his diploma, Protektorat Böhmen-Mähren die Schule Gymnasium in Brünn Nr. 33 Maturitätszeugnis, Jan Novák estate, National Museum – Czech Museum of Music (ČMH). Unless stated otherwise, all sources cited in this monograph come from the same collection. For a list of sources, see p. 389.

⁶ The Pontifical Institute of Sts Cyril and Methodius, a private school.

⁷ Jan Novák's grade report from the Pontifical Institute in Velehrad (first semester of the 1934/35; the original is kept in Metoděj Novák's estate in Nová Říše). See Nachmilnerová, *Jan Novák* (2013), Appendix 3.

kteřá se projevila zejména letošního roku. To se projevilo také v prospěchu ve škole. Je celý zabrán do hudby a rozumnému slovu není přístupný. Upozornil jsem jej na to, že to není žádná zajištěná existence, že bude třít bídu. Mně se zdá, že trpí jakýmiśi velikášskými myšlenkami, že z něho bude virtuos a slavný skladatel. Hleďte mu to vymluvit, aby toho později nelitoval. [...]“⁸

Je až s podivem, jak trefně se představenému gymnázia podařilo vystihnout rysy Novákovy osobnosti, které se budou v budoucnu opakovaně potvrzovat: lehkomyšlnost, hrdost, neústupnost, silná tendence k osobní svobodě a právu na sebeurčení, problémy s přijetím autorit, hluboké zaujetí pro hudbu a tušení vlastního talentu. Do konce období studií ve Velehradu spadají Novákovy rané kompoziční pokusy často inklinující ke slovanské či přímo ruské kultuře. Jejich existenci můžeme bezpochyby přičíst slovanskému vlivu jeho tehdejšího vzdělávání. Při nahlédnutí do juvenilní sbírky z let 1937–40, kterou Novák revidoval v roce 1945, nacházíme skladby s názvy jako *Ruský motiv*, *Kozácká ukolébavka* či melodram *Knjaz Michajlo Repnin* (1938). Ten je komponován přímo na text básně A. K. Tolstého v azbuce. O tom, že Novák ruštinu dobře ovládal, svědčí jednak dopisy psané azbukou z totálního nasazení v Německu (1942–44) bratru Metodějovi, jednak do značné míry autentický popis Jana Nováka v románu Karla Ptáčníka *Ročník jedenadvacet*. S odstupem padesáti let Ptáčník odpověděl Novákovu životopisci Zdeňku Cupákovi takto: „Jedinou skutečností, kterou jsme si jisti, bylo to, že to byl talentovaný klavírista, [...] že byl přesvědčením komunista, že uměl rusky a že nás učil azbuce.“⁹ „Proto mě velmi překvapilo, když jsem se s ním pět let po válce znovu setkal, jak nenáviděl všechno sovětské – a taky skutečnost, že ihned po Únoru – prý! – vstoupil z protestu do lidové strany.“¹⁰

K dokreslení situace uveďme také stanovisko druhé strany, tedy Jana Nováka: „Že si mě vzal Ptáčník jako mustr v tom svém ročníku, za to nemůžu, taky to bylo trochu jinak. Že se znovu vydává, je znamení, že to má nahoře dobrý, on byl vždy šikovný.“¹¹

Nucené práce v německém Baumholderu, Rüsselsheimu a později Stockstadtu, Hamburku, Kasselu a Mohuči narušily jeho studium na brněnské konzervatoři. Zde od roku 1940 studoval klavír u Františka Schäfera, skladbu u Viléma Petrželky a dirigování u Bohumíra Lišky. Zřídka

⁸ Dopis Leopolda Škarka, představeného papežského ústavu na Velehradě, informující rodiče Jana Nováka o vyloučení jejich syna z ústavu (originál uložen v pozůstalosti Metoděje Nováka v Nové Říši). Cit. dle NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák*, Příloha 2.

⁹ Dopis Karla Ptáčníka Zdeňku Cupákovi (31. 5. 1994). Uloženo v pozůstalosti Jana Nováka, Ústav hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (ÚHV FF MU).

¹⁰ Dopis Karla Ptáčníka Zdeňku Cupákovi (14. 2. 1994), ÚHV FF MU.

¹¹ Dopis Jana Nováka Evženu Zámečnickovi (9. 1. 1974). Cit. in HRABAL, František. *V kontextu tvorby*. Praha: Arbor vitae, 2006, s. 291.

frivolousness, which has shown itself this year in particular. And this also showed itself in his grades at school. He is completely absorbed by music and does not listen to reason. I have pointed out to him that there is no guarantee of making a living that way and that he will be facing poverty. It seems to me that he is suffering from some sort of delusions of grandeur, that he is going to turn out to be a virtuoso and a great composer. Try to talk him out of this so he will not regret it later. [...]”⁸

It is almost amazing how fittingly the grammar school headmaster managed to describe the features of Novák’s personality that would be borne out repeatedly in the future: frivolousness, pride, intransigence, a strong inclination for personal freedom and the right of self-determination, problems with accepting authority, a profound passion for music, and a sense of his own talent. Dated towards the end of Novák’s period of study in Velehrad are his early efforts at composing, often with a strong leaning towards Slavic or even Russian culture. We can undoubtedly attribute their existence to Slavic influences of his education at the time. When examining the collection of juvenilia from 1937–40, which Novák revised in 1945, we find compositions with titles like *Russian Motif*, *A Cossack Lullaby*, and the melodrama *Prince Mikhailo Repnin* (1938), composed directly to the text of a poem by A. K. Tolstoy written in the Cyrillic alphabet. The fact that Novák knew Russian well is shown in part by letters written in the Cyrillic alphabet from Nazi Germany (1942–44) to his brother Metoděj and also to a considerable degree by an authentic description of Jan Novák in Karel Ptáčník’s novel *Ročník jedenadvacet* (The Year Twenty-One). Fifty years later, Ptáčník responded to Novák’s biographer Zdeněk Cupák as follows: “All we know with certainty was that he was a talented pianist, [...] had Communist beliefs, knew Russian, and was teaching us the Cyrillic alphabet.”⁹ “So when I met him again five years after the war, I was greatly surprised by how much he hated all things Soviet – and also by the fact that right after the February Coup he – supposedly! – had joined the Czechoslovak People’s Party out of protest.”¹⁰

To clarify the situation, we should also include the viewpoint of the other party, i.e. Jan Novák: “I can’t help it if Ptáčník looked to me as a model among his peers; also, things were a bit different. The fact that he’s being published again is a sign that he has his head on straight; he was always clever.”¹¹

Forced labour in Germany, first in Baumholder and Rüsselsheim, then later Stockstadt, Hamburg, Kassel, and Mainz, interrupted his studies at the Brno Conservatoire, where from 1940 he studied piano under František Schäfer, composition under Vilém Petrželka, and conducting under Bohumír Liška. He seldom obtained

⁸ Letter from Leopold Škarek, headmaster of the Pontifical Institute in Velehrad, informing Jan Novák’s parents about their son’s expulsion from the school (the original is kept in Metoděj Novák’s estate in Nová Říše). Qtd. in NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák* (2013), Appendix 2.

⁹ Letter from Karel Ptáčník to Zdeněk Cupák (31.5.1994). Jan Novák’s estate, Department of Musicology, Faculty of Arts – Masaryk University (ÚHV FF MU).

¹⁰ Letter from Karel Ptáčník to Zdeněk Cupák (14.2.1994). Jan Novák’s estate, ÚHV FF MU.

¹¹ Letter from Jan Novák to Evžen Zámečník, (9.1.1974). Qtd. in HRABAL, František. *V kontextu tvorby*. Praha: Arbor vitae, 2006, p. 291.

obdržel dovolenku, aby mohl složit zkoušky nutné k postupu do dalšího ročníku. Koncem roku 1944 uprchl z nucených prací a do konce války se skrýval u rodiny Novákových v Kostelním Vydří, kde studoval *Dobře temperovaný klavír* Johanna Sebastiana Bacha a provozoval s příbuznými komorní hudbu.

Novákův osobní vývoj se pozoruhodně překrývá s vnějšími politickými událostmi. Náhlé ukončení studia gymnázia znamenalo ztrátu finanční podpory ze strany rodičů (i když jen dočasnou) a přinutilo Jana najít si vlastní zdroj obživy v podobě korepetic.¹² Další ztrátu iluzí znamenalo totální nasazení v Německé říši a dále rok 1948, který definitivně obrátil Novákovu orientaci od slovanské tradice směrem ke klasické latinské kultuře.

Studium konzervatoře zakončil v roce 1946 *Smyčcovým kvartetem* a *Taneční suitou pro orchestr*, studium dirigování provedením *Serenády* Pavla Vejvanovského z r. 1691. Na absolventském večírku navázal důvěrný vztah se studentkou klavíru Eliškou Hanouskovou, která se o několik let později stala jeho manželkou.

Vzhledem k tomu, že brněnská pobočka pražské Akademie múzických umění (později přejmenovaná na Janáčkovu akademii múzických umění v Brně) byla založena až v září 1947, Novák ještě půl roku studoval u Pavla Bořkovce na AMU v Praze.¹³ Během letního semestru 1947 požádal o přestup, čemuž bylo 10. dubna 1947 vyhověno.¹⁴ Vrátil se do Brna, aby pokračoval ve studiu skladby u Viléma Petrželky, ovšem ne kvůli Petrželkovi, ale kvůli Elišce. Jak také zmiňuje v pozdější korespondenci s Eliškou z New Yorku, v Praze by žít nemohl.

Cesty k Bohuslavu Martinů

Tvůrčí dráhu Jana Nováka bychom mohli ve zkratce popsat jako zpracovávání vlivu Bohuslava Martinů (1890–1959).¹⁵ Od okamžiku, kdy jej mladý skladatel Novák na přelomu let 1947–1948 vnitřně přijal jako autoritu, se úvahy o vlastním stylu odehrávají v rovině srovnávání se svým učitelem, do roku 1959 v korespondenčních konzultacích s ním. Otázkou, která musí nutně zaznít, je, jaké cesty dovedly Nováka až k newyorskému studijnímu pobytu u Martinů.

¹² NACHMILNEROVÁ, Jan Novák, s. 29.

¹³ BUREŠOVÁ, Alena. *Pavel Bořkovec*. Olomouc: Votobia, 1994, s. 213. Burešová uvádí Nováka jako mimořádného žáka Bořkovce. Z dochovaných oficiálních dokumentů k Novákově studiu na AMU nevyplývá Novákovo zvláštní postavení mezi Bořkovcovými studenty.

¹⁴ Jan Novák, Osobní list Akademie múzických umění v Praze, archiv Akademie múzických umění Praha.

¹⁵ Srov. FLAŠAR, Martin. *Aus dem Schatten hervortreten – Bohuslav Martinu und Jan Novak*. *Österreichische Musikzeitschrift*. Wien: Musikwissenschaftlicher Verlag, 2009, roč. 64, č. 11–12, s. 46–49.

leave in order to take the examinations required to advance to the next year of study. At the end of 1944 he fled from forced labour, and he hid with the Novák family in Kostelní Vydří, where he learned Johann Sebastian Bach's *Well-Tempered Clavier* and played chamber music with his relatives.

Novák's personal development overlaps remarkably with external political events. The sudden end to his grammar school studies meant the loss of financial support from his parents (although only temporarily) and forced Jan to earn a living for himself as a rehearsal pianist.¹² Forced labour in Nazi Germany brought further disillusionment, then with the coup in 1948, Novák's orientation definitively turned away from the Slavic tradition towards classical Latin culture.

He completed his studies at the conservatoire in 1946 with his *String Quartet* and *Dance Suite for Orchestra* and his conducting studies with a performance of a *Serenade* by Pavel Vejvanovský (1691). At the graduation party, he entered into an intimate relationship with the piano student Eliška Hanousková, who became his wife a few years later.

Because the Brno branch of Prague's Academy of Performing Arts (later re-named as the Janáček Academy of Performing Arts in Brno) was not established until September 1947, Novák spent half a year studying under Pavel Bořkovec at the academy in Prague.¹³ During the 1947 summer semester, he asked to be transferred, and he got approval on 10 April 1947.¹⁴ He returned to Brno to continue his studies under Vilém Petrželka, but not because of his teacher, but because of Eliška. Also, as he mentions in his later correspondence sent to Eliška from New York, he would be incapable of living in Prague.

Paths leading to Bohuslav Martinů

Jan Novák's artistic career could be summed up as duel against the shadow of Bohuslav Martinů (1890–1959).¹⁵ From the moment when the young composer accepted him internally as an authority at the turn of 1947/48, his thinking about his own style played out along the lines of comparison with his teacher until 1959 by consultation with him through correspondence. The question that necessarily arises is what the path was that led Novák to go to New York to study with Martinů.

¹² NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák* (2013), p. 29.

¹³ BUREŠOVÁ, Alena. *Pavel Bořkovec*. Olomouc: Votobia, 1994, p. 213. Burešová mentions Novák as one of Bořkovec's exceptional pupils. The preserved official documentation of Novák's studies at the Academy of Performing Arts in Prague does not show that Novák had any special standing among Bořkovec's students.

¹⁴ Jan Novák, Personal Records at the Academy of Performing Arts in Prague, Archive of Academy of Performing Arts in Prague.

¹⁵ Cf. Flašar, Martin. Aus dem Schatten hervortreten - Bohuslav Martinu und Jan Novak. *Österreichische Musikzeitschrift*. Wien: Musikwissenschaftlicher Verlag, 2009, Vol. 64, No. 11–12, pp. 46–49.

Zásadní roli v kontaktu české skladatelské scény včetně Jana Nováka s Bohuslavem Martinů měl beze sporu klavírní virtuos Rudolf Firkušný (1912–1994). Firkušný se s Martinů osobně seznámil zřejmě v roce 1931.¹⁶ Později se stali přáteli, Martinů konzultoval s Firkušným technické problémy interpretace a Firkušný se stal jeho „dvorním“ interpretem. 21. března 1937 provedl Firkušný v Brně s orchestrem Zemského divadla pod taktovkou Milana Sachse *Koncert pro klavír a orchestr č. 2*, H 237 (1934) Bohuslava Martinů. Tohoto koncertu se účastnila též Vítězslava Kaprálová,¹⁷ která později u Martinů v Paříži soukromě studovala.

Jan Novák po vyloučení z jezuitského gymnázia ve Velehradu a následném příchodu do Brna v roce 1939 bydlel v podnájmu u matky klavíristy Rudolfa Firkušného Karly Firkušné v Údolní ulici,¹⁸ naproti porodnici v místech sídla dnešního ombudsmana České republiky.¹⁹ Firkušný sám v té době pobýval ve Francii – v květnu 1939 unikl před okupací do Paříže a během následujících měsíců podnikl koncerty v městech Lille, Tours, Ostende, několikrát také vystoupil na propagačních československých večerech v Orléansu, Lille, Tours, Nantes i v Paříži. Zde v únoru 1940 provedl *Partitu* Pavla Bořkovce, *Dubnová preludia* Vítězslavy Kaprálové či (spolu s Pierrem Fournierem) premiéru *Sonáty č. 1 pro violoncello a klavír*, H 277 (1939) Bohuslava Martinů.²⁰

S osudem Rudolfa Firkušného, stejně jako později s osudem Martinů, byl nakonec Jan Novák propojen po celý život. V roce, kdy Novák absolvoval brněnskou konzervatoř, se Rudolf Firkušný nakrátko (a na více než 40 let naposledy) vrátil do Čech, aby zde provedl tři koncerty v rámci nového festivalu Pražské jaro: 19. května 1946 v Domě umělců zahrál za doprovodu České filharmonie Bořkovcův klavírní koncert, 20. května sólový recitál složený z Chopinovy *Sonáty*, výběru z *Českých tanců* B. Smetany, Stravinského klavírní transkripce *Petrušky*, Janáčkovy *Sonáty*, Martinů *Etud a polek*, H 308 (1945) a výběru z *Excursions* Samuela Barbera a 4. června provedl na závěr festivalu klavírní koncert Antonína Dvořáka s Českou filharmonií a Rafaelem Kubelíkem.²¹ 30. května se představil s programem sólového recitálu také publiku v Brně na Stadionu.²² Je velmi nepravděpodobné, že by si Jan Novák nechal tento výjimečný koncert ujít.

¹⁶ POHL, Richard. *Rudolf Firkušný: Umělecký a osobnostní vývoj českého pianisty a skladatele do roku 1948*. Brno: JAMU, 2016, s. 119, pozn. 23.

¹⁷ Tamtéž, s. 185.

¹⁸ NACHMILNEROVÁ, Jan Novák, s. 29.

¹⁹ POHL, *Rudolf Firkušný*, s. 20.

²⁰ MACKOVÁ, Blanka. *Firkušný, Rudolf* [slovníkové heslo]. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=3816 [cit. 8. 4. 2020].

²¹ POHL, *Rudolf Firkušný*, s. 269.

²² ŠAFARÍK, Jiří. *Rudolf Firkušný*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1994, s. 70–73; POHL, *Rudolf Firkušný*, s. 265–266.

Unquestionably, the piano virtuoso Rudolf Firkušný (1912–1994) played a major role in contacts of Czech composers including Jan Novák with Bohuslav Martinů. Firkušný met Martinů personally in 1931¹⁶ They later became friends. Martinů consulted with Firkušný on technical performance issues, and Firkušný became Martinů's "official" performer. On 21 March 1937 Firkušný performed Bohuslav Martinů's *Concerto for Piano and Orchestra No. 2*, H 237 (1934) of the National Theatre in Brno under the baton of Milan Sachs. Also taking part at the concert was Vítězslava Kaprálová,¹⁷ who later studied privately with Martinů in Paris.

After his expulsion from the Jesuit grammar school in Velehrad and his subsequent arrival in Brno in 1939, Jan Novák was a lodger of Karla Firkušná, the mother of the pianist Rudolf Firkušný, on Údolní Street,¹⁸ opposite the maternity hospital at the present-day site of the office of the Ombudsman of the Czech Republic.¹⁹ Firkušný himself was in France at the time – in May 1939 he fled to Paris to escape the occupation of Czechoslovakia, and over the months that followed he gave concerts in Lille, Tours, and Ostend, and he also appeared several times at Czechoslovak promotional evenings in Orléans, Lille, Tours, Nantes, and Paris. There, in February 1940 he performed the *Partita* by Pavel Bořkovce, *April Preludes* by Vítězslava Kaprálová, and (with Pierre Fournier) the premiere of Bohuslav Martinů's *Sonata No. 1 for Violoncello and Piano*, H 277 (1939).²⁰

Ultimately, Jan Novák's fate was bound all his life to that of Rudolf Firkušný, as it was later to Martinů's. In the year when Novák graduated from the Brno Conservatoire, Rudolf Firkušný briefly (and for the last time for more than 40 years) returned to Czechoslovakia to give two concerts there as part of the new Prague Spring Festival: on 19 May at the House of Artists he was accompanied by the Czech Philharmonic in a piano concerto by Bořkovec, and on 20 May he gave a solo recital consisting of a *Sonata* by Chopin, selections from Smetana's *Czech Dances*, Stravinsky's piano transcription of *Petrushka*, Janáček's *Sonata*, Martinů's *Etudes and Polkas*, H 308 (1945), and selections from Samuel Barber's *Excursions* and on 4 July at the end of the festival he performed Antonín Dvořák's *Piano Concerto* with the Czech Philharmonic and Raphael Kubelík.²¹ On 30 May he appeared before the public in Brno with a similar solo recital programme.²² It is very unlikely that Jan Novák would have missed this special concert. Among those responsible for the founding of the Prague Spring Festival was Rudolf's brother

16 POHL, Richard. *Rudolf Firkušný: Umělecký a osobnostní vývoj českého pianisty a skladatele do roku 1948*. Brno: JAMU, 2016, p. 119, footnote 23.

17 Ibid., p. 185.

18 Nachmilnerová, *Jan Novák* (2013), p. 29.

19 POHL, *Rudolf Firkušný* (2016), p. 20.

20 Macková, Blanka. Firkušný, Rudolf [dictionary entry]. *Český hudební slovník osoba a instituce* [online]. [Qtd. 8.4.2020]. Available from: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=3816.

21 POHL, Rudolf, *Rudolf Firkušný* (2016), p. 269.

22 ŠAFAŘÍK, Jiří. *Rudolf Firkušný*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1994, pp. 70–73; POHL, *Rudolf Firkušný* (2016), pp. 265–266.

O založení Pražského jara se mezi jinými zasloužil také Rudolfův bratr Leoš Firkušný, který byl v té době vedoucím hudebního oddělení Ministerstva školství a národní osvěty, které o rok později Novákovi zprostředkovalo stipendium Ježkovy nadace v New Yorku. Manželce Leoše Firkušného Růženě Hořákové-Firkušné Novák dedikoval své dílo *Carmina Sulamitis* (1947).

Jan Novák se s Rudolfem Firkušným úžeji spřátelil zřejmě až během svého pobytu v USA. Později mu věnoval cyklus *Capricinia* (1980), který byl ovšem premiérován až Firkušného žákem Carlem Grantem v roce 2014. V pozůstalosti Firkušného se dochovaly tyto skladby Jana Nováka: *Inventiones* (patrně 1978), *Cantica natalizia* (1972), *Carmina profana* (1974), již zmíněná *Capricinia* a *Cori natalizi* (patrně 1975).²³

V roce 1982 Novák napsal: „Nedávno jsme slyšeli v rádiu Martinů Inkantace s Firkušným. To už jeden ani nebledne závistí, protože je to božská muzika – tedy ta kategorie, kam řadím nějaké Mozarty a snad jiných pár znamenitců. (Ruda čím starší, tím mladší a taky božskej.)“²⁴ Svůj dlouhodobý obdiv k Firkušnému potvrdil také rozhodnutím nechat u něj studovat dceru Doru. Poprvé slyšela Firkušného hrát na koncertě v La Scale Beethovenův koncert, když jí bylo asi 12 let. O pět let později Jan Novák dceři zajistil přehrávku u Firkušného ve Švýcarsku. Dora na ni vzpomíná: „Po obědě (měli jsme kachnu s červeným zelím a knedlíky) jsem odešla do jeho pracovny, kde jsem mu zahrála. Byl klidný a přátelský, upozornil mě, že jeho Steinway má těžší úhoz, nechal mě ho vyzkoušet a potom si mě poslechl. Zahrála jsem Beethovenovu Patetickou, Chopinovu Etudu E dur z op. 10 a od Janáčka, V Mlhách. Firkušný mě nepřerušoval a pozorně naslouchal [...] Pak přišel ke klavíru a ve stoje po mé levici přednesl úvodní akordy Beethovenovy Sonáty. Jeho úhoz, hra, dynamické schopnosti a vznešenost jeho interpretace mě přenesl do jiného světa.“²⁵

Přehrávka a pozdější přijímací zkoušky přinesly své ovoce a Dora se skutečně stala Firkušného žačkou na Juilliard School v New Yorku. Jak dále vzpomíná, Firkušný neměl v úmyslu „vytvářet“ klavíristy a místo vysvětlování raději hrál.

O vztahu Viléma Petrželky (1889–1967) k Martinů toho zatím není příliš známo, ale patrně byl chladný, až odměřený. Novák u něj strávil studia skladby na brněnské konzervatoři v letech 1940–1946, která byla přerušena jeho totálním nasazením v Německé říši. Na podzim roku 1946 Novák zahájil studium skladby u Pavla Bořkovce na Akademii múzických umění v Praze. Po zřízení Janáčkovy akademie múzických umění v Brně se vrátil ke studiu skladby u Viléma Petrželky. Spíše než profesní důvody to

²³ POHL, *Rudolf Firkušný*, s. 317, pozn. 33 a s. 420.

²⁴ Dopis Jana Nováka Evženu Zámečnickovi (9. 1. 1974). Cit. in HRABAL, *V kontextu tvorby*, s. 294.

²⁵ POHL, *Rudolf Firkušný*, s. 393–395.

Leoš Firkušný, who was then the head of the music department of the Ministry of Education and National Enlightenment, which awarded Novák a stipend from the Ježek Foundation in New York a year later. Novák dedicated his *Carmina Sulamitis* (1947) to Leoš Firkušný's wife Růžena Hořáková-Firkušná.

Jan Novák and Rudolf Firkušný apparently already became closer friends during Novák's stay in the USA. Later he dedicated his cycle *Capricinia* (1980) to Firkušný, but it was not until 2014 that Firkušný's pupil Carlo Grante gave its premiere. The following compositions by Jan Novák were preserved in Firkušný's estate: *Inventiones* (ca 1978), *Cantica natalizia* (1972), *Carmina profana* (1974), the aforementioned *Capricinia*, and *Cori natalizi* (ca 1975).²³

In 1982 Novák wrote: "On the radio not long ago we heard Martinů's Incantations with Firkušný. One can't even be envious of it anymore, because that is divine music – the category I put Mozart in, along with maybe a few greats (the older Rudolf gets, the younger and also more divine)."²⁴ That he long admired Firkušný is also shown by his decision to have his daughter Dora study with him. The first time she heard Firkušný play in concert, it was a Beethoven concerto at La Scala when she was about 12 years old. Five years later, Jan Novák arranged for his daughter to play for Firkušný in Switzerland. As Dora recalled: "After lunch (we had duck with red cabbage and dumplings) I went to his studio, and I played for him. He was calm and friendly, and he pointed out that his Steinway had a heavier touch, so he let me try it out, then he listened to me. I played Beethoven's Pathétique, Chopin's Etude in E major, Op. 10, and Janáček's 'In the Mists'. Firkušný did not interrupt me, and he listened attentively [...] Then he came to the piano, and standing to my left he played the opening chords of the Beethoven sonata. His touch, playing, ability to shade dynamics, and the loftiness of his interpretation carried me off into a different world."²⁵

Playing for Firkušný and then the audition bore their fruit, and Dora actually became Firkušný's pupil at the Juilliard School in New York. She also recalls that Firkušný had no intention of "creating" pianists, and instead of explaining, he preferred to play.

Not much is so far known about the relationship between Vilém Petrželka (1889–1967) and Martinů, but it was apparently cool, even frigid. Novák studied composition under him at the Brno Conservatoire from 1940 to 1946 with an interruption because he was sent to do forced labour in Nazi Germany. In the autumn of 1946 Novák began studying composition under Pavel Bořkovec at the Academy of Performing Arts in Prague. After the establishment of the Janáček Academy of Performing Arts in Brno, he returned to study composition with Vilém Petrželka. This was more for personal than for professional reasons – Jan Novák wanted to be close to his future wife, the pianist Eliška Hanousková. As she said later, in this phase

²³ POHL, *Rudolf Firkušný* (2016), p. 317, footnote 33 and p. 420.

²⁴ Letter from Jan Novák to Evžen Zámečník (9.1.1974). Qtd. in HRABAL, *V kontextu tvorby* (2006), p. 294.

²⁵ POHL, *Rudolf Firkušný* (2016), pp. 393–395.

byly důvody osobní – Jan Novák chtěl být nablízku své budoucí manželce, klavíristce Elišce Hanouskové. Jak později uvedla, Bořkovec byl pro něj v této fázi uměleckého vývoje výrazně přínosnější než Petrželka. Navíc, jak později dokládá Eliščina vzpomínka, Petrželkův osobní postoj k Martinů mohl být do jisté míry rezervovaný patrně vlivem domněnky, že Martinů na rozdíl od něj a obyvatel Československa prožil válečné období a následující léta v poklidu emigrace v USA: „Byla jsem u toho (potkali jsme se s Petrželkou ve městě) a on doslova řekl: ‚Tak jsem slyšel, pane Novák, že Martinů se chce vrátit? [sic] ‚Ten ‚hrdina!‘“²⁶

Tato kauza rezonovala mezi přáteli i samotným Martinů a jeho rodinou. V dopise svému příteli Frankovi Rybkovi z 19. dubna 1958 se Martinů k celé záležitosti postavil po svém s gestem pravého amerického pistolníka z Divokého (a v tehdejším politickém kontextu imperialistického) západu, kde pobýval: „S tím Petrželkou mne to moc zajímá, tak to byly ty zprávy, co mi z domu i odjinud psali, to je rošťák. Měl bys mu poslat korespondenční lístek a dát mu přes hubu, podepsat Mstítel. To jsou uličníci.“²⁷

Pavel Bořkovec (1894–1972) byl podobně jako Martinů žákem Josefa Suka. Brzy po ukončení studií ale zaměřil svoji pozornost na současnou avantgardu v pojetí Stravinského, Honeggera a Hindemitha.²⁸ Po krátké civilistní epizodě okolo roku 1930 zakotvil u neoklasického stylu s reminiscencemi starých forem a technik v kombinaci s např. jazzovou rytmikou. Právě skladby jako *1. klavírní koncert* nebo *Partita* dosáhly díky Rudolfo Firkušnému mezinárodního ohlasu.²⁹ Svou uměleckou orientaci formalizoval spoluzaložením hudební skupiny Mánesa v roce 1932.

Pavel Bořkovec jako soukromý učitel skladby byl logickou volbou pro několik brněnských adeptů kompozice v poválečných letech. Krom Nováka u něj studoval Pavel Blatný v letech 1955–1957³⁰ a Jan Ducháň v letech 1957–1958³¹. Příčin může být několik: jednak návaznost na avantgardní skupinu Mánesa, obdivný vztah k dílu Leoše Janáčka nebo funkce domácího reprezentanta moderní hudby a možná také alternativa k Bohuslavu Martinů, u kterého v 50. letech rozhodně nebylo možné v zahraničí studovat.

²⁶ NACHMILNEROVÁ, Jan Novák, s. 33, zejména pozn. 48.

²⁷ Dopis Bohuslava Martinů Franku Rybkovi (19. 4. 1958), Centrum Bohuslava Martinů v Poličce (CBM). Viz též pozdější vzpomínku Nováka, Dokumenty, s. 280.

²⁸ CHARYPAR, Jan. Bořkovec, Pavel [slovníkové heslo]. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=111 [cit. 8. 4. 2020].

²⁹ Tamtéž.

³⁰ POLEDŇÁK, Ivan. Blatný, Pavel [slovníkové heslo]. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1217 [cit. 11. 7. 2020].

³¹ DUCHAŇ, Jan. *Česká divadelní encyklopedie* [online]. Dostupné z: http://encyklopedie.idu.cz/index.php/Ducha%C5%88,_Jan [cit. 11. 7. 2020].

of his artistic development Bořkovec was of far more benefit to him than Petrželka. In addition, as Eliška's memoirs documented later on, Petrželka's personal attitude towards Martinů may have been reserved to a certain extent under the influence of the thought that unlike him and the inhabitants of Czechoslovakia, Martinů had lived through the war era and the years that followed in the safety of emigration in the USA: "I was present (we ran into Petrželka in town), and he literally said: 'So I heard, Mr. Novák, that Martinů wants to come back? [sic] What a hero!'"²⁶

This affair caused reverberations among friends and with Martinů and his family. In a letter to his friend Frank Rybka dated 19 April 1958, Martinů took a stance regarding the whole situation in his own way with a gesture of a real American gunslinger from the Wild West (or the Imperialist West in the political context of those days), where he was living: "I'm very interested in this business with Petrželka; so that's what those messages from home and elsewhere were all about; he's a rogue. You should send him a postcard and punch him in the mouth, signed The Avenger. Those are scoundrels."²⁷

Like Martinů, Pavel Bořkovec (1894–1972) was a pupil of Josef Suk. Soon after finishing his studies, he turned his attention to the contemporary avant-garde as conceived by Stravinsky, Honegger, and Hindemith.²⁸ After a brief episode of civilism in ca. 1930, he settled on the neoclassical style with reminiscences of old forms and techniques combined with jazz rhythms, for example. Thanks to Rudolf Firkušný, some of his works like the *First Piano Concerto* and the *Partita* won international acclaim.²⁹ He formulated his artistic orientation as a cofounder of the Mánes Music Group in 1932.

Pavel Bořkovec was the logical choice as a composition teacher for several aspiring composers from Brno in the post-war years. Besides Novák, his students included Pavel Blatný (1955–1957)³⁰ and Jan Duchañ (1957–1958)³¹. There may be several reasons for this: his connection with the avant-garde Mánes Music Group, his admiration for the music of Leoš Janáček, or his position as a domestic representative of modern music and possibly also as an alternative to Bohuslav Martinů, with whom it definitely was not possible to study abroad in the 1950s.

Novák studied under Bořkovec at the academy in Prague from 18 November 1946 until 18 March 1947,³² and he maintained friendly relations with him after he

²⁶ Nachmilnerová, *Jan Novák* (2013), p. 33, especially footnote 48.

²⁷ Letter from Bohuslav Martinů to Frank Rybka (19.4.1958). See also Novák's later reminiscences, Documents, p. 281.

²⁸ Charypar, Jan. Bořkovec, Pavel [dictionary entry]. Český hudební slovník osob a institucí [online]. [Qtd. 8. 4. 2020]. Available from: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictory&task=record.record_detail&id=111.

²⁹ Ibid.

³⁰ POLEDŇÁK, Ivan. Blatný, Pavel [dictionary entry]. Český hudební slovník osob a institucí [online]. [Qtd. 11. 7. 2020]. Available from: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictory&task=record.record_detail&id=1217.

³¹ DUCHAŇ, Jan. *Česká divadelní encyklopedie* [online]. [Qtd. 11. 7. 2020]. Available from: http://encyklopedie.idu.cz/index.php/Ducha%C5%88_Jan.

³² School transcripts for a pupil regularly enrolled at the Academy of Performing Arts in Prague.

U Bořkovce na AMU Novák studoval 18. 11. 1946 – 18. 3. 1947.³² Ovšem přátelské vztahy s ním udržoval i nadále po ukončení studia. O tom svědčí dochovaná korespondence Nováka s Bořkovcem (viz níže).³³

Novák tedy jeden semestr studoval na AMU v Praze u Bořkovce (zimní) a jeden na AMU v Brně u Petrželky (letní).

Novákovo vůbec první setkání s jeho budoucím Mistrem, jak Novák rád Martinů později nazýval, však bylo přirozeně nikoliv osobně tváří v tvář, ale příznačně díky Martinů hudbě: konkrétně šlo o cyklus tří drobných skladeb pro klavír *Le Noël / Vánoce*, H 167 (1927). Novák ono setkání líčí poněkud s nádechem duchovní mystiky ve své pozdní vzpomínce na Martinů v rámci přednášky z roku 1975: „Tedy poprvé jsem se seznámil se svým Martinů už někdy na začátku studentských let, kdy se mi dostala do ruky jeho celkem nepatrná klavírní kompozice s titulem Vánoce. Něco v ní bylo, co mě ihned zaujalo a něco ve mně řeklo ‚pozor na tohoto neznámého, zde se otvírá jakýsi nový svět, svět krásy a nových harmonií...‘. A hned se jeden otevře, aby se zájmem a zvědavostí přijímal i další skladby téhož autora, neboť má důvěru a začíná tušit, že se jedná o skladatele z Boží milosti.“³⁴

Nový svět a navštívení skladatele z Boží milosti se Novákovi vskutku po jeho létech učednických v Brně a Praze otevřely, a to díky studijnímu pobytu v USA od konce června 1947 do února 1948.

Svět krásy a nových harmonií. Novák a Martinů v USA (1947–1948)

Stipendium Ježkova pamětního fondu a Novákův odjezd do USA

Zlomem v dosavadní Novákově umělecké i životní dráze a otevřenou bránou k objevení nových uměleckých obzorů i společenských vazeb bylo získání stipendia Ježkova pamětního fondu (Memorial fund of Jaroslav Ježek) na rok 1947.

Fond byl založen jako „registrovaný spolek“ československou krajan-skou komunitou v New Yorku po smrti Jaroslava Ježka (1906–1942) během roku 1942 a jeho cílem bylo vydávat Ježkovy skladby, jejich nahrávky a publikace o něm, ale především založit stipendium pro mladé československé

³² Výkaz studií řádného posluchače AMU v Praze.

³³ Tato korespondence je v soukromém vlastnictví a nyní je uložena u pana Viktora Hrušky na HAMU v Praze. Děkujeme mu za její zpřístupnění.

³⁴ NOVÁK, Jan. *O Bohuslavu Martinů*, Königstein 1975, s. 268. Kompletní text přednášky viz Dokumenty, s. 268.

finished his studies. This is shown by the preserved correspondence between Novák and Bořkovec (see below).³³

He studied for one winter semester at the Academy of Performing Arts in Prague and for one summer semester at the academy's Brno branch.

However, his very first encounter with his future master, as Novák later liked to call Martinů, was not face to face, of course. Characteristically, it was thanks to Martinů's music, and specifically a cycle of three little pieces for piano titled *Le Noël / Vánoce*, H 167 (1927). Novák refers to that encounter with a hint of spiritual mysticism in his later reminiscences about Martinů in a lecture from 1975: "So the first time I got to know Martinů sometime at the beginning of my years of study was when I got my hands on his rather minor piano composition titled Christmas. There was something in it that captivated me right away, and something inside me said: –'pay attention to this unknown person; something like a new world is being opened up here, a world of beauty and new harmonies...'. And one immediately becomes open to receiving other works by the same composer with interest and curiosity, because one feels trust and begins to sense that the person is a composer by the grace of God."³⁴

After Novák's years of apprenticeship in Brno and Prague, the New World and the visitation of the composer by the grace of God truly opened up to Novák thanks to his study visit in the USA from the end of June 1947 until February 1948.

A World of Beauty and New Harmonies. Novák and Martinů in the USA (1947–1948)

The Ježek Memorial Fund Scholarship and Novák's Departure for the USA

A turning point in Novák's musical career and life was winning the scholarship of the Jaroslav Ježek Memorial Fund in 1947. This opened the door to the discovery of new artistic horizons and social connections.

The fund was founded as a "registered association" of the Czechoslovak Expatriate Community in New York during 1942 after the death of Jaroslav Ježek (1906–1942), and its goals were to publish Ježek's compositions, to have them recorded, to support the publication of studies about him, and above all to establish a scholarship for young Czechoslovak composers/musicians after the war.³⁵ The fund's chairman

³³ This correspondence is private property and is kept by Mr. Viktor Hruška at the Academy of Performing Arts in Prague. We wish to thank him for granting access to it.

³⁴ NOVÁK, Jan. *O Bohuslavu Martinů*, Königstein 1975, p. 269. For the full text Novák's of lecture, see Documents, p. 269.

³⁵ The person chiefly responsible for organising the fund's establishment was Emanuel Jan Hajný (1891–1972), a high official of the Czechoslovak Embassy in New York. See the clippings of newspaper articles on the Ježek Memorial Fund, call no. S 224/1192, ČMH. We wish to thank David Vondráček from the Czech Academy of Sciences for drawing our attention to this source.

skladatele/hudebníky po válce.³⁵ Předsedou fondu byl významný lékař Jaroslav Hůlka a v osmičlenném uměleckém poradním sboru, ve kterém zasedaly výrazné osobnosti československé emigrace v USA zastupující různé umělecké obory, nalezneme také přátele a známé Martinů: Rudolfa Firkušného, Jana Löwenbacha, Adolfa Hoffmeistera, Maria Korbela a Heřmana Adlera. Dále byli ve výboru Jiří Voskovec, Jan Werich a Josef Jan Kovařík.

Novák se patrně kolem poloviny roku 1946 o stipendium fondu přihlásil,³⁶ jako doklad své skladatelské práce poslal svou skladbu z konzervatoře *Serenádu pro velký orchestr* (1945), a na rok 1947 jej získal.³⁷ Ze strany fondu poté přebral iniciativu člen jeho výboru, úředník Ministerstva školství a osvěty ČSR mající na starosti hudební odbor a přítel Martinů Jan Löwenbach, který s Novákem dojednal všechny záležitosti jeho stipendijního pobytu v USA.³⁸ Co původně přesně Löwenbach Novákovi nabídl jako konkrétní časovou a obsahovou náplň jeho stipendijního pobytu, lze pouze tušit z odpovědi Nováka na Löwenbachův dopis, který se nedochoval. Počátkem března 1947 mu Novák sdělil, že plánuje přijet po letních prázdninách na podzim téhož roku a chtěl by v New Yorku řídit sbor.³⁹ Podle Novákovy formulace i vyjádření Löwenbacha v dopise Novákovi z 2. dubna 1947 musela nabídka řízení sboru přijít ze strany fondu.⁴⁰ Patrně šlo o jeden z Ježkem založených sborů.⁴¹ Domníváme se, že to mohl být buď mužský Československý pěvecký sbor (založen v březnu 1941) nebo ženský sbor Zpěvokol (prosinec 1941).⁴² Z těchto plánů však brzy sešlo,

³⁵ Hlavním organizátorem založení fondu byl Emanuel Jan Hajný (1891–1972), vysoký úředník československého konzulátu v New Yorku. Viz výtřížky novinových článků k Ježkovu pamětnímu fondu v tzv. Scrapbook, sign. S 224/1192, ČMH. Za upozornění na tento pramen děkujeme Davidu Vondráčkoví z AV ČR.

³⁶ Nevíme přesně, kdy to bylo, jeho žádost se nepodařilo dohledat. Doporučení pro získání stipendia, které mu napsali V. Petrželka a B. Liška, nese datum 25. 5. 1946, viz Dokumenty, s. 260. Podle vzpomínek Elišky Novákové se o stipendium na rok 1947 hlásili tři kandidáti, z nichž jeden vzal žádost zpět. Druhým neúspěšným kandidátem byl údajně skladatel Otmar Mácha (1922–2006). Viz NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák*, s. 34.

³⁷ Vzhledem k tomu, že bylo určeno pro skladatele/hudebníky po válce, nevíme, zda v roce 1946 již někdo před ním stipendium získal. Vzhledem k politickému vývoji v Československu po roce 1948 lze důvodně předpokládat, že byl Novák posledním (a zároveň prvním?) stipendistou tohoto fondu.

³⁸ Jan Löwenbach (1880–1972), právník, specialista na autorské právo mezinárodního významu (viz tzv. Lex Löwenbach, dále právní zastoupení skladatelů, mimo jiné Leoše Janáčka), zakladatel Ochranného sdružení autorského (OSA), významný hudební organizátor (např. spoluzakladatel Společnosti pro soudobou hudbu, Hudební matice při Umělecké besedě), hudební publicista, překladatel z němčiny a do němčiny a autor operních libret. Löwenbach byl dlouholetým známým a přítelem Martinů, je autorem libreta k první opeře skladatele *Voják a tanečnice*, H 162 (1927) a mluvených částí v baletu *Kuchyňská revue*, H 161 (1927). V prvních letech emigrace Martinů v USA byl usilovným propagátorem jeho díla a díky svým kontaktům s předními dirigenty a osobnostmi hudební kultury v USA se zasloužil významně o etablování skladatele na americké hudební scéně.

³⁹ Faksimile dopisu z 8. 3. 1947 viz NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák*, s. 157.

⁴⁰ Faksimile dopisu 2. 4. 1947 viz tamtéž, s. 156.

⁴¹ Tuto možnost zmiňuje též NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák*, s. 36.

⁴² Ve Zpěvokolu se seznámil Ježek také se svou pozdější manželkou Frances Ježkovou (1900–1986) (Františka Bečáková), dobrou známou Martinů, který jí dedikoval svou kantátu *Legenda z dýmu bramborové nati*, H 360 (1956).

was the important physician Jaroslav Hůlka, and it had an eight-member artistic advisory board with prominent Czechoslovak émigrés in the USA representing various artistic fields, including Martinů's friends and acquaintances Rudolf Firkušný, Jan Löwenbach, Adolf Hoffmeister, Mario Korbel, and Heřman Adler. The other committee members were Jiří Voskovec, Jan Werich, and Josef Jan Kovařík.

Novák apparently applied for the scholarship from the fund around the middle of 1946,³⁶ and as documentation of his work as a composer, he sent his graduation composition from the conservatoire, the *Dance Suite* (1946), and in 1947 he won the scholarship.³⁷ Taking the initiative on the part of the fund was Jan Löwenbach, a member of the fund's board, an official with the Czechoslovak Ministry of Education and National Enlightenment in charge of the music department, and a friend of Martinů. Löwenbach made all of the arrangements with Novák for the latter's stay in the USA on scholarship.³⁸ We do not know exactly what Löwenbach originally offered Novák regarding the concrete timing and content of the study visit; we can only get an idea of it from Novák's response to Löwenbach's letter, which has not been preserved. In early March 1947 Novák told Löwenbach that he was planning to arrive that autumn after the summer holiday, and that he would like to conduct a choir in New York.³⁹ Based on Novák's formulations and Löwenbach's statement in a letter to Novák dated 2 April 1947, the offer of leading a choir must have come the fund.⁴⁰ This apparently involved one of the choirs that Ježek had founded.⁴¹ We believe it to have been either the Czechoslovak Men's Choir (founded in March 1941) or the women's choir Zpěvokol (December 1941).⁴² Those plans soon fell through, however, because Löwenbach had arranged something much more significant for Novák's artistic development: composition studies under Aaron Copland at the summer music course of the Berkshire Music School at Tanglewood. Through the

³⁶ We do not know exactly when this occurred; his application has not been found. A letter recommending him for the scholarship from V. Petrželka and B. Liška is dated 25 May 1946; see Documents, p. 261. According to Eliška Nováková's memoirs, three candidates applied for the scholarship in 1947, and one withdrew his application. The other unsuccessful candidate was supposedly the composer Otmar Mácha (1922–2006). See NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák* (2013), p. 34.

³⁷ As the scholarship was intended for post-war composers/musicians, we do not know if anyone won the scholarship before him in 1946. In view of the political developments in Czechoslovakia after 1948, there are grounds to assume that Novák was the fund's last (and also first?) scholarship winner.

³⁸ Jan Löwenbach (1880–1972), a lawyer of international importance specialising in copyright (see the "Lex Löwenbach"; he also served as legal representation for composers including Leoš Janáček), was a founder of the OSA (a Czech copyright protection organisation), an important organiser of musical societies (e.g. cofounder of the Society for Contemporary Music and the Hudební matice publishing house of the Artists' Society), a music journalist, a translator to and from German, and the author of opera librettos. Löwenbach was a long-time acquaintance and friend of Martinů, and he wrote the libretto for the composer's first opera *The Soldier and the Dancer*, H 162 (1927) and the spoken parts of the ballet *The Kitchen Revue*, H 161 (1927). During Martinů's first years of emigration in the USA, Löwenbach was a vigorous proponent of his works, and thanks to Löwenbach's contacts with leading conductors and musical cultural figures in the USA, he was significantly responsible for establishing Martinů's standing in the American musical scene.

³⁹ For facsimile of the letter from 8. 3. 1947 see NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák* (2013), p. 157.

⁴⁰ For facsimile of the letter from 2. 4. 1947 see NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák* (2013), p. 156.

⁴¹ This possibility is also mentioned by NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák* (2013), p. 36.

⁴² It was also in the choir Zpěvokol that Ježek met his future wife Frances Ježková (née Františka Bečáková, 1900–1986), a close acquaintance of Martinů, to whom Martinů dedicated his cantata *The Legend of the Smoke from Potato Tops*, H 360 (1956).

protože Löwenbach zařídil Novákovi něco pro jeho umělecký rozvoj mnohem významnějšího: studium kompozice u Aarona Coplanda na letních hudebních kurzech Berkshire Music Center v Tanglewoodu. Löwenbach přes telefonickou intervenci svojí ženy Vilmy⁴³ (a též patrně díky jejich společné známosti) zajistil, že Nováka Copland přijal v podstatě bez přijímacího konkurzu jako studenta kompozice do své třídy v Berkshire Music Center v Tanglewoodu: „Hovořil jsem s Vaší ženou po telefonu z Bostonu a na její radu jsem v podstatě přijal Jana Nováka za studenta [...] Počet studentů je limitován [...] chceme mu držet místo dokud je to možné.“⁴⁴ Löwenbach o tom Nováka informoval v dopise z 2. dubna 1947.⁴⁵

Nastalo období příprav na odjezd. Bořkovec, za kterým i po přestupu do Brna Novák občas zajížděl, se dozvěděl o získání stipendia již koncem února a na jeho žádost mu napsal doporučení, díky kterému mohl Novák uzavřít předčasně semestr, a v předtuše pravděpodobného Novákova setkání s Martinů mu pro něj poslal dopis.⁴⁶ Do indexu si Novák ještě vypsals předměty pro akademický rok 1947/48, zřejmě předpokládal, že nastoupí během školního roku 1947/48 zpátky ke studiu. Z toho by vyplývalo, že ještě při odjezdu netušil, jak dlouho se v USA zdrží.

Podle záznamu ve svém pasu odletěl Novák z Prahy-Ruzyně 25. června 1947 a 26. června vystoupil na letišti v New Yorku.⁴⁷ Tímto vykročením začal jeho pobyt v Novém světě, který měl na jeho životní i uměleckou dráhu zcela zásadní vliv. Společenská síť kontaktů, do níž se Novák díky získání stipendia postupně vplétal, jej dříve nebo později zákonitě musela dovést až k setkání s Martinů. K tomu došlo v průběhu následujících dvou dnů po Novákově přiletu do USA. Adresu skladatele, který tehdy bydlel na 24 West 58th Street, získal Novák dle vlastních vzpomínek v redakci

⁴³ Vilma Wilhelmine Löwenbachová (Zuckerová) (1891–1975), publicistka a překladatelka, aktivní po emigraci se svým manželem do USA v Pen klubu pro emigranty a židovské komunitě, pocházela z významné kulturní rodiny sblížené s Emilem Freundem, celoživotním přítelem Gustava Mahlera, byla sestřenicí spisovatele Richarda Weinerja, přítelkyní Mileny Jesenské, je dedikantkou klavírní skladby *Vánoční sen dítěte* z cyklu *Ukolébavky*, op. 33 (1914), Josefa Suka, kterou napsal k narození dcery Evy manželům Löwenbachovým. Se svým mužem byli v přátelském kontaktu mimo jiné se skladatelem Ralphem Vaughanem Williamsem a významným americkým hudebním kritikem Olinem Downesem.

⁴⁴ Dopis Aarona Coplanda Janu Löwenbachovi (27. 3. 1947), fond Jan Löwenbach, Literární archiv Památníku národního písemnictví (PNP). Formulář vyplněný Novákem se nepodařilo nalézt, ale podle jeho vzorové formy musel obsahovat doporučení alespoň dvou Novákových učitelů nebo hudebníků a seznam jeho skladeb, které dosud napsal a považuje za významné. Viz JUDD, G. E. *Report on the Fifth Season 29th June to 10th August 1947*, November 1947, tisk, rozmnoženo cyklostylem, nepaginováno, s. [329].

⁴⁵ Kopie dopisu v Pozůstalosti Jana Nováka (ÚHV FF MU), faksimile dopisu viz NACHMILNEROVÁ, *Jan Novák*, s. 156.

⁴⁶ Dopisy Jana Nováka Pavlu Bořkovcovi (24. 2. 1947, 24. 4. 1947), v soukromém vlastnictví. Bořkovcům dopis Martinů se nedochoval, víme o něm z dopisu, který mu Martinů poslal 9. září 1947, viz dopis Bohuslava Martinů Pavlu Bořkovcovi (9. 9. 1947), v soukromém vlastnictví.

⁴⁷ Cestovní pas Jana Nováka. O přiletu též informoval své rodiče v dopise z 26. 6. 1947.